

VYTAUTAS VAIČIŪNAS

KONKORDATOWA REGULACJA SYTUACJI PRAWNEJ KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO NA LITWIE

Republika Litewska po uzyskaniu niepodległości od razu włączyła się w system międzynarodowy, nawiązując stosunki bilateralne. Wśród partnerów nie mogło zabraknąć Stolicy Apostolskiej. Po negocjacjach dnia 5 maja 2000 r. w Wilnie nastąpiło podpisanie trzech układów między Stolicą Apostolską i Republiką Litewską: 1) o współpracy w obszarze edukacji i kultury; 2) o prawnych aspektach wzajemnych relacji oraz 3) o duszpasterstwie wojskowym. Stolicę Apostolską reprezentował nuncjusz abp Erwin Josef Ender, a Republikę Litewską Algirdas Saudargas, ówczesny minister spraw zagranicznych. Umowy sporządzono w języku angielskim i litewskim; obydwa teksty posiadają taką samą moc prawną. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych miała miejsce w Watykanie 16 września 2000 r.

W Układzie o Współdziałaniu w Zakresie Edukacji i Kultury obie strony podkreśliły podstawy tej umowy: dla Stolicy Apostolskiej są nią dokumenty Soboru Watykańskiego II, szczególnie deklaracja *Gravissimum educationis*, dla Republiki Litewskiej zaś – konstytucja. Dla obydwu ważna jest zasada wolności sumienia i wyznania uznana przez wspólnotę międzynarodową, jak też moralny, kulturowy i historyczny wkład Kościoła katolickiego w życie narodu litewskiego. Wskazano też na aspekt socjologiczny, iż katolicy stanowią największą wspólnotę wyznaniową spośród uznanych w kraju wyznań.

Litwa, gwarantując wolność religijną, wskazała na prawa rodziców do wyboru edukacji religijnej dla swoich dzieci oraz stworzenia warunków dla jej prowadzenia w szkołach państwowych i samorzą-

dowych, na takich samych zasadach jak nauczanie innych przedmiotów, a także w przedszkolach państwowych i samorządowych, jeśli takie jest życzenie rodziców lub prawnych opiekunów. We wszystkich instytucjach oświatowych należy zachowywać szacunek dla przekonań religijnych, symboli i wartości (1).

Wybór kursu religii jest wolny. Dla innych będzie prowadzona nauka etyki i podstaw moralności jako przedmiotu obowiązkowego. Wyboru dokonują rodzice lub prawni opiekunowie, jeśli uczniowie nie osiągnęli pełnoletności według prawa litewskiego. Jeśli państwo lub samorząd opiekuje się dziećmi, to dzieciom tym zapewnia się nauczanie religii katolickiej, jeśli jest ona wyznawana w rodzinach, z których pochodzą, lub w środowisku, z którego pochodzą (2).

Nauczający religii winni się legitymować walorami wymaganymi od nauczycieli w prawie Litwy oraz w normach Konferencji Episkopatu, korzystają z takich samych uprawnień oraz mają posiadać misję kanoniczną; w przypadku jej unieważnienia tracą prawo do nauczania religii katolickiej; tryb informowania o jej utracie określają w oddzielnej umowie odpowiednie organy rządowe i Konferencja Episkopatu Litwy (3).

Tam gdzie religia jest nauczana, uczniom i nauczycielom należy stworzyć takie same warunki jak nauczycielom i uczniom przy wykładaniu innych przedmiotów, włącznie z możliwością działalności pozalekcyjnej, przy wykorzystaniu pomieszczeń i urządzeń tej placówki. Na tych zasadach mogą też działać katolickie organizacje młodzieżowe; stosuje się do nich prawo litewskie tak jak wobec innych społecznych organizacji młodzieżowych (4). Kościół katolicki może też organizować kursy i inne formy edukacji duchowo-religijnej w uniwersytetach oraz wyższych instytucjach na zasadach uzgodnionych z administracją tychże instytucji (5).

Programy kształcenia i materiały dydaktyczne są opracowywane przez Konferencję Episkopatu Litwy we współpracy z kompetentnymi instytucjami rządowymi. Wymagają obustronnego zatwierdzenia. Przygotowanie i wydawanie podręczników do katechezy jest finansowane według norm ogólnych wydanych przez władze państwowe przy współpracy Konferencji Episkopatu Litwy (6).

Nad prowadzonym w szkołach nauczaniem religii sprawują nadzór władze kościelne i państwowe. Dotyczy on metod i treści nauczania (7).

Kościół ma te gwarancje dla prowadzenia instytucji kształceniowych różnych poziomów edukacji, za zgodą władzy kościelnej i zgodnie z przepisami Republiki Litewskiej w tej materii. W prowadzeniu formacji należy się kierować doktrynalnymi założeniami Kościoła, a w kształceniu zachować normy programowe państwa (8).

Placówkom prowadzonym przez Kościół lub których jest współzałożycielem, a prowadzącym kształcenie według standardów państwowych, udzielane są środki z budżetu państwa na zasadach ustalonych dla państwowych i samorządowych placówek oświatowych takiego samego poziomu kształcenia. Natomiast dodatkowe programy finansuje jednostka założycielska (9).

Obie strony z wzajemnością uznają dyplomy i stopnie kwalifikacyjne studiów wyższych. Tak samo potraktowano dyplomy z lat 1940-1991 uzyskane na Wydziale Teologicznym międzydiecezjalnego seminarium w Kownie. Republika Litewska, subsydiując szkoły wyższe, udziela ich również uczelniom przygotowującym nauczycieli religii oraz posiadającym wydziały czy katedry teologiczne (10).

Celem przygotowania kandydatów do kapłaństwa Kościół może zakładać i prowadzić seminaria diecezjalne i międzydiecezjalne. Dyplomy ich są uznawane na Litwie, jeśli poziom studiów odpowiada standardom wyższego kształcenia. Studenci i wykładowcy w seminariach mają takie same uprawnienia jak studenci i pracownicy innych instytucji tego samego poziomu kształcenia. Republika Litewska wspiera seminaria według oddzielnej umowy zawieranej przez władze państwowe z Konferencją Episkopatu (11).

Respektując prawo obywateli do pozyskiwania i rozpowszechniania informacji, gwarantuje się także Kościołowi prawo dostępu do publicznych środków przekazu, jak też do utworzenia własnych zgodnie z prawem kanonicznym i państwowym. Obie strony zobowiązują się do troski o poszanowanie w życiu publicznym i w mediach przekonań, wartości etycznych i religijnych oraz religijnych symboli (12).

Obszernie potraktowano historyczne dziedzictwo Kościoła katolickiego. Jest to jeden z obszarów żywo interesujących strony.

Archiwalia zagarnięte od 15 czerwca 1940 do 11 marca 1990 r. i umieszczone w archiwach państwowych pozostaną tam, przy gwarancjach dostępu dla ich badań. Konferencja Biskupów oraz właściwe organy państwowe uzgodnią odpowiednie warunki sprzyjające temu oraz zdecydują o przyszłości nieruchomości i ruchomego dziedzictwa kulturalnego przejętego między 15 czerwca 1940 a 11 marca 1990 r., ustalą reguły wspierania przez państwo ich konserwacji i restauracji oraz zasady udostępniania publiczności tych dóbr (13).

„Konwencja dotycząca spraw prawnych”¹ opiera relacje państwo–Kościół na zasadzie niezależności i autonomii oraz współdziałania w obszarze duchowym i materialnym według potrzeb jednostek i społeczności. Głównymi obszarami tego współdziałania są: edukacja, kultura, rodzina, sprawy socjalne, ochrona moralności publicznej i godności człowieka (1).

Republika Litewska uznała osobowość prawną Kościoła w Republice oraz jednostek organizacyjnych mających osobowość prawa kanonicznego, o czym władza kościelna powiadamia władze państwowe celem rejestracji według prawa państwowego (2). Regulowanie życia kościelnego, ustanawianie prowincji kościelnych, archidiecezji, diecezji, administracji apostolskich, prałatur terytorialnych, opactw, prałatur personalnych, parafii, domów zakonnych i innych osób prawnych kościelnych należy do wyłącznej kompetencji władz kościelnych, które będą trzymać się zasady, że granice zewnętrzne prowincji kościelnych Litwy są zgodne z granicami państwa (5). Podobnie gdy chodzi o obsadzanie stanowisk kościelnych; biskupami będą obywatele Republiki, a imię biskupa diecezjalnego będzie podane uprzednio do poufnej informacji Prezydenta Litwy (6).

Kościół w Republice Litewskiej i jego jednostki organizacyjne, a także osoby fizyczne mają wolność kontaktowania się bez ograniczeń ze Stolicą Apostolską, wspólnotami zagranicznymi i między sobą, z zachowaniem prawa (3).

¹ *Conventio inter Sanctam Sedem et Lituaniae Rem publicam de iuridicialibus rationibus quae respiciunt inter Catholicam Ecclesiam et Civitatem necessitudines*, AAS 92(2000), s. 795-809.

Państwo gwarantuje również Kościołowi wolność wypełniania jego pastoralnej, nauczycielskiej i charytatywnej misji; dzieje się to przez działalność socjalną, edukacyjną i kulturalną prowadzoną zgodnie z porządkiem kanonicznym i państwowym (4).

Republika Litewska gwarantuje wolność wyznawania i publicznego praktykowania religii. Dlatego szanuje święty charakter kościołów, kaplic, cmentarzy itp. Naruszenie tych miejsc przez uprawnione służby może nastąpić tylko w koniecznych przypadkach ratowania życia lub zdrowia, ochrony dzieł o artystycznej czy historycznej wartości i w porozumieniu z władzami kościelnymi. Jeżeli sprawowanie kultu ma się dokonywać w miejscach publicznych, nienależących do kościoła, władze kościelne powiadamiają o tym właściwe instytucje rządowe celem zapewnienia porządku publicznego i bezpieczeństwa według prawa państwowego (7).

Oprócz ochrony miejsc określono też czasy święte. Oprócz niedziel dla katolików są nimi: 1 stycznia – uroczystość Maryi Bożej Rodzicielki; drugi dzień Wielkanocy; 15 sierpnia – uroczystość Wniebowzięcia NMP; 1 listopada – uroczystość Wszystkich Świętych; 25 i 26 grudnia – Boże Narodzenie i dzień następny. Lista ta może być modyfikowana na drodze wzajemnego porozumienia (9).

Zagwarantowano też nienaruszalność tajemnicy spowiedzi oraz uprawnienia duchownego z tym związane w toku postępowania sądowego. Jeśli oskarżonym jest kapłan, instytucje sądowe winny powiadomić jego przełożonych z uwagi na potrzebę zarządzenia obowiązkiem duszpasterskim, o ile nie szkodzi to śledztwu (8).

Kościelne osoby prawne administrują nieruchomościami i majątkiem ruchomym zgodnie z prawem kanonicznym i państwowym. Zwolnione są od podatków państwowych: budynki sakralne, parafialne, kurialne, seminaryjne, zakonne oraz inne, służące kościelnym osobom prawnym do celów duszpasterskich, charytatywnych, socjalnych, edukacyjnych i kulturalnych. Nie podlegają opodatkowaniu ofiary na Kościół, działalność duszpasterską, edukacyjną i charytatywną. Wobec innych stosuje się podatki zgodnie z prawem Litwy (10). Takie też prawo należy zachować przy wznoszeniu potrzebnych budowli i budynków; ze strony kościelnej decyzja o potrzebie takiej budowli należy do ordynariusza miejsca (11).

Kościół w wypełnianiu swej misji ma prawo korzystać ze środków przekazu przez druk, dystrybucję czasopism, książek itp. Działalność socjalna, kulturalna, edukacyjna, moralna i apostołska w ramach jednostek organizacyjnych będzie traktowana jak innych organizacji pozarządowych (12).

Ważne jest nie tylko wywieranie skutków cywilnych przez małżeństwa zawierane w formie kanonicznej, ale także możliwość uznania skutków papieskich dyspens rozwiązujących małżeństwa oraz kanonicznego stwierdzenia ich nieważności na warunkach określonych w ustawodawstwie państwowym, jeśli zainteresowani o to poproszą. Ciekawe jest włączenie do przygotowań do małżeństwa kanonicznego pouczenia o skutkach cywilnych małżeństwa (13).

Republika Litewska zagwarantowała wiernym prawo do zakładania organizacji o celach właściwych Kościołowi katolickiemu; cywilne aspekty ich działalności określa prawo litewskie. Nazwy „katolickie” mogą one używać tylko po otrzymaniu pisemnej zgody kompetentnej władzy kościelnej. Państwo wspiera te organizacje, konsultuje na takich samych zasadach jak inne organizacje niepaństwowe (14).

Republika Litewska uznaje i gwarantuje posługi duszpasterskie w szpitalach, domach dziecka, sanatoriach, zakładach opiekuńczych i karnych. Kapelanów dla nich mianuje i odwołuje dekretem ordynariusz miejsca. Duszpasterstwo w urzędach państwowych i samorządowych jest organizowane na podstawie specjalnych umów między stroną kościelną i właściwym organem państwowym czy samorządowym (15).

Kościół może tworzyć instytucje dla działalności dobroczynnej i socjalnej. Stosuje się do nich przepisy prawa państwowego. Mają one takie same prawa i obowiązki jak inne instytucje powoływane do podobnych celów. Są zachęcane do współpracy z odpowiednimi instytucjami państwowymi. Zgodnie z prawem mogą być wspomagane materialnie przez Republikę Litewską (16).

Duszpasterstwu wojskowemu poświęcono oddzielny traktat². Duszpasterstwu odbywających służbę wojskową katolikom służy po-

² *Conventio inter Sanctam Sedem et Lituania Rem publicam de pastoralis catholicorum militum cura*, s. 809-816.

wołany Ordynariat Polowy z własnym ordynariuszem, posiadającym władzę zwyczajną, własną i bezpośrednią, wykonywaną wspólnie z ordynariuszami miejsca, z prawami i obowiązkami biskupa diecezjalnego. Ordynariusz wojskowy jest też członkiem Konferencji Biskupów Litewskich. Może równocześnie pełnić obowiązki biskupa diecezjalnego lub biskupa pomocniczego (1). Stolica Apostolska mianuje go w sposób nieskrępowany, ale po uprzednim poinformowaniu Prezydenta Republiki Litewskiej (2). W uzgodnieniu z Ministrem Obrony może być mianowany wikariusz generalny, który jest jednocześnie naczelnym kapelanem polowym (3). Ordynariusz polowy mianuje i zwalnia kapelanów polowych w uzgodnieniu z biskupem miejsca. Nawet gdy kapelani są inkardynowani do własnych diecezji, podlegają jurysdykcji Ordynariusza polowego; mają prawa i obowiązki proboszczów parafii personalnych. Niektórzy kapelani w największych jednostkach wojskowych mogą mieć specjalny status służbowy nadany przez Ministra Obrony po otrzymaniu zgody Ordynariusza polowego. Ci kapelani mogą być inkardynowani do Ordynariatu. Ordynariusz polowy może też powoływać kapelanów tymczasowych po uzgodnieniu z biskupem miejsca (4).

Jurysdykcja Ordynariusza wojskowego rozciąga się nad katolikami: żołnierzami i personelem pomocniczym wojska, członkami ich rodzin, którzy z nimi zamieszkują, uczniami szkół wojskowych, pracującymi w szpitalach i innych instytucjach wojskowych oraz katolikami pozostającymi w stałej łączności z Ordynariatem wskutek powierzonych zadań (5).

Ordynariusz polowy posiada swoją kurię, której siedziba znajduje się w Wilnie (6). Ministerstwo Obrony udziela Ordynariatowi pomocy w utrzymaniu miejsc kultu i innej działalności duszpasterskiej (7).

Określono też zadania kapelanów: odwiedzanie jednostek wojskowych, przewodniczenie mszy św. i innym obrzędom, sprawowanie sakramentów, nauczanie religii i moralności, prowadzenie rozmów na tematy religijne i moralne, zarządzanie własnością kościelną lub powierzonymi dobrami oraz prowadzenie innej działalności duszpasterskiej. Wykonują ją zgodnie z prawem kanonicznym, rozporządzeniami Ordynariusza polowego, statutów wojskowych i prze-

pisów porządkowych. Przy naruszeniu ich mogą być ukarani; wówczas przełożeni wojskowi działają po konsultacji z Ordynariuszem polowym (8).

Kapelani polowi składają Ordynariuszowi okresowe sprawozdania ze swej działalności. On zaś udziela im wskazań, utrzymuje kontakt osobiście lub przez delegatów, sprawuje nadzór także nad miejscami posługi kapelanów (9).

Inne aspekty funkcjonowania Ordynariatu Polowego, działalności duszpasterskiej kapelanów w strukturach wojskowych ustalają Konferencja Episkopatu Litwy i Ministerstwo Obrony (10).

Dla wdrożenia przepisów umów istnieje Komisja Wspólna przedstawicieli obydwu stron. W przypadku nieporozumień w interpretacji układów strony zobowiązały się rozwiązywać trudności na drodze przyjaznych uzgodnień.